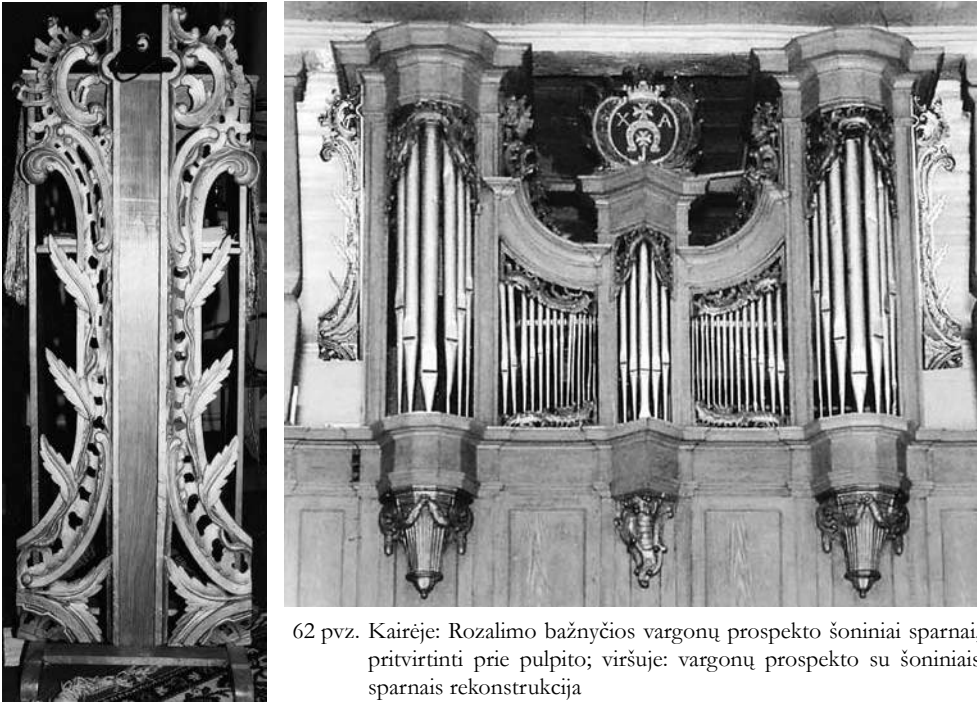

Pereinamojo laikotarpio rokokinė vargonų prospektų puošyba (XVIII a. 9 deš.–XIX a. pr.)

Apie 1790 m. sukurtų Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų prospektas atveria rokokinių prospektų puošybos ikonografiją, kuri aptinkama vargonuose nuo Vilniaus apylinkių iki Žemaitijos ir net iki Kuršo. Įdomu tai, kad šiai ikonografinėi grupei priskiriami vargonų prospektai buvo aptikti tik katalikų bažnyčiose (taip pat ir dabartinės Latvijos teritorijoje). Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų prospektą iš dalies galima laikyti daugelio vėlesnių prospektų rokokinės puošybos pirmavaizdžiu. Šio prospekto sparnų ir sparnelių modelavimas, vamzdžius dengiantys karpinėliai, konsolės ir vazos tiesiogiai ar modifikuotos aptinkamos vėliau pastatytų vargonų prospektuose. Panaši augalinių ir stilizuotų ornamentų kompozicija matoma dešimtmečiu vėlesnių Tverų bažnyčios vargonų laukelių puošyboje, šoninių bokštų mažieji voliutiniai sparneliai primena Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų didžiuosius sparnus, o didieji šoniniai sparnai, atvirkščiai, – panašūs į mažuosius Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų sparnelius. Tverų vargonai taip pat reprezentuoja tipinę šios grupės puošybą, nes jų prospekto dekoru elementų, pavyzdžiui, sparnų ir centrinės dalies kartušo kompozicijų, aptinkama vėlesniuose kūriniuose; be to, Tverų bažnyčios vargonų herbino kartušo forma panaši į Vilniaus meistrų vargonų eskize Nr. 16 nupieštą kartušą (p. 139: 49 pvz.).

Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų prospekto drožyba gana panašiai atsikartoja didesniuose to meto prospektuose – tai Šeduvos ir Tytuvėnų bažnyčios vargonų puošybos kompozicijos, kurias sudaro voliutiniai sparnai, gaubti sparneliai, skiauterėmis apipintos riestės, stilizuotų drožlių ir kriauklių ornamentų sąjunga. Akivaizdūs Šeduvos ir Tytuvėnų vargonų didžiųjų sparnų ir laukelių puošybos ikonografiniai panašumai leidžia manyti, kad šiuos vargonus galėjo apipavidalinti vienos drožėjų dirbtuvės ar net tas pats meistras. Panaši į Šeduvos ir Tytuvėnų prospektus, bet kiek primityviau atlikta ir Kurtuvėnų bažnyčios vargonų prospekto meninė drožyba. Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų centrinio kartušo ikonografija susišaukia su Kuldygos katalikų bažnyčios vargonų kartušu.

Bene vėlyviausiu pavyzdžiu Lietuvoje, kai vargonuose Vilniaus mokyklos vėlyvojo baroko prospekto struktūra derinama su rokokine ir klasicistine puošyba, laikomi 1815 m. sukurti vargonai Kantaučių bažnyčioje. Šio prospekto medžio ornamentuose pastebimai mažiau ažūro, daugiau augalinių ornamentų (lapelių, gėlyčių), šoninių bokštelių apačias puošia ne konsolės, bet lambrekėno

62 pvz. Kairėje: Rozalimo bažnyčios vargonų prospekto šoniniai sparnai, pritvirtinti prie pulpito; viršuje: vargonų prospekto su šoniniais sparnais rekonstrukcija

juostos su kabančiais kutais, kurios perimtos iš barokinių vargonų puošybos: lambrekono juostomis dažniausiai buvo puošiamas didžiųjų vargonų griežyklos viršus (Vilniaus bernardinų, Vilniaus evangelikų liuteronų, Vilniaus arkikatedros, Budslavo, Linkuvos, Tytuvėnų bažnyčių vargonai), kartais – bokštelių apačios (Vilniaus Šv. Dvasios, Drujos, Pievėnų bažnyčių vargonai).

Rokailiniai ornamentai su klasicistines vazas imituojančiomis konsolėmis aptinkami 1796 m. sukurtų Rozalimo bažnyčios vargonų puošyboje. Šių vargonų šoniniuose sparnuose vietoj barokinių liepsnelių panaudoti ilgi karpyti vijoklių lapai. Šiuo metu prospekto sparnai puošia bažnyčios presbiterijoje stovintį pulpitą. Nors sparnų voliutinės apačios nupjaustytos, jas galima rekonstruoti remiantis Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų prospektu (62 pvz. pateikiamas Rozalimo vargonų prospekto vaizdas su šoniniais sparnais). Panašios vazos formos konsolės puošia Šeduvos ir Dapšionių⁵⁰⁹ bažnyčių vargonus, o centrinės Rozalimo bažnyčios prospekto konsolės forma panaši į

509 Ant Dapšionių bažnyčios vargonų centrinio bokštelio konsolės buvo užrašyta *Ano Domini 1801* (LTSR valstybinės metodinės komisijos ekspedicijų dienoraštis, ~1962–1964 m., KPC archyvas). Užrašas neišliko, nes buvo uždažytas. Data 1801 m. galėjo žymėti vargonų instrumento arba puošybos baigimo metus. Vargonai į Dapšionis XX a. pr. atkelti iš Naujamiesčio (Panevėžio raj.) bažnyčios.

Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonų centrinę konsolę. Asimetriškame Kėdainių Šv. Juozapo ir Rozalimo bažnyčių vargonų centrinės konsolės kartuše vietoj įrašų panaudotas trijų ištiesintų riesčių motyvas taip pat aptinkamas Tytuvėnų ir Troškūnų bažnyčių vargonų prospektų konsolėse. Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios prospekto centrinės konsolės kartotėmis laikytini vėlesni Sedos, Dapšionių, Vidsodžio, Tverų, iš dalies Gaurės ir Pivašiūnų bažnyčių vargonų centrinių konsolių pavyzdžiai.

Dapšionių bažnyčios vargonų sparnų ir sparnelių kompozicijoje matyti supaprastintos voliutos, kurių motyvai perteikiami šoninių bokštų konsolėse (šiuo metu konsolės yra ne pirminėje vietoje, t. y. po cokoliniu karnizu, bet pakeltos aukščiau, po viršutiniu karnizu). Dapšionių bažnyčios prospekto dekoras panašus į 1800 m. datuojamų Trakų bažnyčios vargonų drožybą, bet lyginant su didin-gais Trakų vargonų šoniniais sparnais yra šiek tiek paprastesnis. Trakų bažnyčios vargonų sparnų, taip pat prospekto laukelių, kitų drožinių ikonografija analogiška Tverų, Sedos, Joniškėlio, Vėžaičių, Vaiguvos, Notėnų, Vidsodžio, Lieplaukės, Gaurės, Kantaučių, Pivašiūnų, Lėno bažnyčių vargonų prospektų apipavidalini-mui, Trakų bažnyčios vargonų centrinio bokšto drožiniai ir lambrekono juosta artima atitinkamoms Tytuvėnų, Šeduvos bažnyčių prospektų detalėms, o herbinių kartušų ikonografija ir simboliai panašūs į herbinius elementus, puošiančius Varnių buv. katedros ir Liolių bažnyčios vargonus.

Analizuojant Sedos, Joniškėlio ir Vėžaičių bažnyčių vargonų puošybą matyti beveik vienoda sparnų kompozicija – tai kriauklių formos riestės praplatejusiose sparnų apačiose, pumpurus primenančių gaubtų drožlių, lapelių ir gėlyčių mo-tyvai. Šiuos tris prospektus vienija ir vienodos konsolės, aptinkamos tik šiuose prospektuose, – konsolės atstoja stilizuotos klasicistinės vazos su baldakimo užuolaidėlių fragmentais ir centre esančiu lauro lapų vainiku – kartušu. Šias kon-soles galima susieti su Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčios vargonus puošiančiomis vazomis, nes konsolėse matyti vazų ikonografinių rudimentų – viršutinė va-zos dalis su kaneliūromis ir lelijos formos žiedu yra konsolės apatinėje dalyje, stačiakampės vazų ašelės transformuotos į gėlytes.

Panašaus braižo rokokinė drožybą matyti Batakių (katalikų), Pivašiūnų, Notėnų, Gaurės, Vaiguvos ir Kantaučių bažnyčių vargonuose. Šiuos prospek-tus vienija didžiųjų sparnų ikonografija, panaši ir kitų drožinių ornamentika. Tikriausiai dėl simetrijos Vidsodžio, Notėnų ir Gaurės bažnyčių vargonų šoninių sparnų viršuje buvo įterptos papildomos voliutinės riestės / sparneliai, kurių forma primena jūrų arkliuką. Supaprastintomis voliutinėmis riestėmis įrėminti ir kartušiniai skydai, savo forma panašūs į Tverų vargonų herbinių kartušą. Šiuo metu Vidsodžio ir Notėnų bažnyčių vargonų kartušai yra uždažyti. Gaurės bažnyčios

vargonų nuotraukoje matyti prospekto skyduose likę įrašai *Laudate Dominum in chordis et organo* (kairiajame skyde) ir *Soli Deo Honor Et Gloria Anno Domini 1808* (dešiniajame skyde). Tai leidžia manyti, kad panašaus teksto būta ir kitų vargonų skyduose. Šių įrašų turinys beveik analogiškas įrašams Sedos, Dapšionių ir Skarulių bažnyčių vargonų kartušuose, pavyzdžiui, įrašas kairiajame Sedos vargonų skyde *LAUDATE DOMINUM in Chordis et ORGANO Psalmus 105*, dešiniajame – *SOLI. D.E.O. Honor Laus et GLORIA*, įrašas kairiajame Dapšionių vargonų skyde *Laudate Dominum in cordis et organo psalmus CL*, dešiniajame – *Soli Deo Homes [!] Et Gloria* (šie įrašai Dapšionių bažnyčios vargonuose XX a. pabaigoje buvo uždažyti, apie juos žinoma iš 1967 m. darytos nuotraukos).

Be kartušų su herbais ar kitais įrašais XVIII a. 9 deš.–XIX a. pr. vargonų prospektų centrinėje dalyje dažnai aptinkamas Apvaizdos akies simbolis: trikampė akis kamuolinių debesų apsuptyje ir iš jos sklindantys auksaspalviai spinduliai. Tai matyti, pavyzdžiui, Joniškėlio, Sedos, Gaurės, Notėnų, Pivašiūnų, Dapšionių, Vaiguvos, Kantaučių, Lėno bažnyčiose. Itin supaprastinto pavidalo Apvaizdos akies simbolis puošia XIX a. pirmos pusės vargonus Židikų ir Mosėdžio bažnyčiose Žemaitijoje: čia vaizduojamas tik apskritas spinduliuojančios saulės skydas su ją perimetru juosiančiais ilgais spinduliais, o debesų, Apvaizdos akies motyvų nebėra, be to, Mosėdžio vargonų saulės centre įrašyta Kristaus monograma *JHS*. Apvaizdos akies simbolis daugiausia buvo naudojamas provincijos, ypač Žemaitijos, bažnyčių vargonuose. Vilniaus ir jo apylinkių bažnyčių vargonuose šio ikonografinio motyvo neaptikta, išskyrus XIX a. pr. sukurtus Armoniškųjų bažnyčios vargonus – čia Apvaizdos akis įkomponuota apskrito debesies fone, išorėje apjuosta ilgais saulės spinduliais.

Klasicistinė vargonų prospektų puošyba (XVIII a. 9 deš.–XIX a. I p.)

Klasicistinėje vargonų prospektų puošyboje rokikinės puošybos pagrindas – medžio drožiniai – vis dažniau keičiamas tapybiniais elementais. Tai ant medinių skydų nupiešti ornamentai, kuriais plokštumoje buvo išgaunama tūrinės drožinių erdvės iliuzija. Ne vienuose klasicistiniuose Lietuvos vargonuose aptinkami šoniniai sparnai ar vamzdžių viršūnes aklinau dengiančių skydelių detalės tėra paprasti mediniai skydai, ant kurių nutapyti rokokinių drožinių ornamentai. Tai matyti viename vėlyviausių klasicistinių pavyzdžių – 1839 m. sukurtų Žemalės bažnyčios vargonų prospekto sparnų ir sparnelių skydų formoje ir plokštuminėje ornamentų tapyboje arba kiek anksčiau sukurtų Žalpių bažnyčios